

ÓSPIRIM JASÍNDAGÍ OQÍWSHÍLARDÍ SHAÑARAQLÍQ ÓMIRGE TAYARLAWDÍN PEDAGOGIKALÍQ-PSIXOLOGIYALÍQ TIYKARLARI

Uzaqova Araylın Erkinbay qızı

Berdaq atındağı QMU Ámeliy psixologiya qániygeligi studenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13856988>

Anotatsiya. Bul maqlada óspirim jasındağı oqıwshılardı shañaraqlıq ómirge tayarlawdın pedagogikalıq-psixologiyalıq tiykarları haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: shañaraq, pedagogikalıq-psixologiyalıq, metodologiya, ádep–ikramlılıq.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF PREPARING SCHOOLCHILDREN FOR FAMILY LIFE

Abstract. Pedagogical and psychological foundations of preparing students for family life.

Key words: family, pedagogical-psychological, methodology, manners.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ ШКОЛЬНИКОВ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ.

Аннотация. Педагогические и психологические основы подготовки студентов к семейной жизни.

Ключевые слова: семья, педагогико-психологический, методика, манеры.

Ózbekistan Respublikasi Prezidenti SH.M.Mirziyoyev «Shañaraq men ushın muqaddes.

Muqaddesligi sonda, aldın ala qay jerde ishlewime qaramastan eger shañaraqta tárbiya, shañaraqta ortalıq, hadallıq, qarım-qatnas, tárbiyağa itibar bolmasa hesh waqıtta nàtiyje bolmaydı.

Sonın ushın perzentlerimniń tárbiyasına úlken itibar beremen. Eń ullı baxıt –shañaraq tınısh bolsın.

Shañaraq kishi Watan” shañaraq tınısh bolsa, baxıtlı bolsa Watan tınısh boladı. Baxıtlı kúnlerdi Watanımızdın, óspirimimizdın kamalı, házir niyet etip atırğanday etip kóriw hámmege nesip etsin dep aytıp ótkeni biykarğa emes.

Házirgi zaman rawajlanıwı hár bir shaxstan waqıyalıqtı tuwrı túsiniwdi, juwmaq shıǵarıwdı, ádep–ikramlılıq, páklikti hám sezimlik shıdamlılıqtı, jámiyetimiz turmısın bárshe salalarında bekkem hám aktiv bolıwın talap etpekte. Málimki, shaxstın bunday social, emocinal, minez–qulıq hám basqa sıpatlarına shañaraq tiykar saladı, qalıplestiredi hám kamal taptıradı.

Keleshegimizdın qanday bolıwın házirgi kúnde biz tárbiyalanıp atırǵan óspirimge baylanıslı. Bunday úlken wazıypanı ámelge asırıwshı, materiallıq hám ruwxıylıq baylıqlardı dóretiwshi tiykarı shañaraq. Shañaraq jámiyettin baslawısh social buwını sıpatında quramalı quramğa iye bolıp, ol óz xızmetinde shañaraq aǵzalarının iqtıyajı hám uqıplılıǵı, túrli xızmetiniń maqset hám wazıypaların ǵana emes, bálki tárbiyalıq xızmetin hám sáwlelendiredi.

Onın quramalı hám kóp qırılı xızmetiniń turmıslıǵı eki tárepleme.

– Birinshiden, jámiyettin kishi bir bólegi social ózgerislerin sezgirlik penen uǵıp alatuǵının ózinde sáwlelendiretuǵın belgi. Soǵan tiykarlanıp shañaraqlıq tárbiyanı social tárbiyanın tiykarǵı bóleklerinen biri dep esaplaw tiyis.

– Ekinshiden, shañaraq quramalı hám kóp qırılı xızmeti onın wazıypaları hám dúzilisine, social turmıs tárizine, shañaraq aǵzalarının social xızmetlerine, olardıń bárshe qızıǵıwlarına, iqtıyajları hám múnásibetlerine baylanıslıǵın názerden qashırmalıq kerek.

Shańaraqlıq tárbiya metodologiyası hám metodikası ushın eń zárúri onıń baylanıslı táreplerin, yaǵniy tárbiyalıq wazıypaların bir ólshemge salıw, shańaraqtıń ózine tán ózgesheliklerin hám bar múmkinshiliklerin anıqlaw úlken áhmiyetke iye boladı.

Shańaraqtıń dúzilisi hám wazıypaların talıqlawda ol jámiyettiń social– ruwxıylıq ózegi ekenligi jáne bir ret kórinbekte. Usı sebepli shańaraqtıń anıq bir statusı, tiykarı bolıwı kerek hám ol kisiler ortasındaǵı múnásibetlerin tártipke salıwı, óspirimda ádep–ikramlılıq paziyletlerin, fizikalıq rawajlanıwın, aqlıy ziyrekligin qalıplestiriwi zárúr.

Shańaraqlıq tárbiyanıń ózine tánlıǵı sonda, ol balalardı ata–analardıń ata–analıq, qan – qarindaslıq qásiyetlerin uzatıp, shaxstıń ulıwma hám sezimlik rawajlanıwı ǵana támiyinlep qalmay, bálki shaxstıń bar múmkinshiliklerin hám ádep–ikramlılıq rawajlanıwın hám óstiredi. Usı sebepli shańaraqlıq tárbiya bárqulla barlıǵı, kórsetpeliligi hám shıraylılıǵı menen ajıralıp turadı.

Onda tiykarǵı wazıypanı xalıq, ádepke tán ilájlardı balaǵa tuwrı úyretiw, másłáhát beriw, úlken tájiriybesi ǵana emes, bálki shańaraqtıń jasaw tárizi, ortalıǵı, ata–analardıń kásip–óneri, shańaraq aǵzalarınıń ruwxıylıq–psixologiyalıq múnásibetleri rol oynaydı.

Shańaraq hám shańaraqlıq tárbiya mashqalaları menen shuǵıllanıwshı alımlardıń izertlewlerinde tiykarǵı itibar shańaraq boyınsha ámeldegi boliniwine hám balalar tárbiyasında ata–analarınıń aktiv dárejesine qaratıladı. Sonıń menen birge, ata–analardıń, balalardıń hám hayallardıń bántligi hám olardıń balalar tárbiyasına bolǵan tásiiri shańaraqtıń materiallıq múmkinshilikleri hám turar jaylarına baylanıslı úyreniledi.

Jámiyettiń materiallıq hám ruwxıylıq rawajlanıwı óspirimdi túrli social wazıypalardı orınlawǵa, toplanǵan múnasibetlerge tán tájiriybelerge, materiallıq hám ruwxıylıq qádiriyatlarǵa hár tárepleme hám uzaq tayarlaw lazımlıǵın talap etpekte. Shańaraqlıq tárbiyada zárúr áhmiyetke iye bolıwshı obyektiv hám subyektiv faktorlardı biliw tiyis. Obyektiv faktorlarǵa shańaraqtıń materiallıq párawanlıǵı, dáramatlarınıń túrleri, ózine tánlıǵı hám dárejesi, úy–jay menen támiyinleniw dárejesi, mektepke shekemgi mekemelerden paydalanıw, sonıń menen birge shańaraq aǵzalarınıń sanı, quramı hám basqalardı kiritiw múmkin. Subyektiv faktorlarǵa shańaraqtaǵı óz–ara múnásibetleriniń ózine tán ózgeshelikleri, maǵlıwmat, shańaraq aǵzalarınıń mádeniy–ruwxıylıq dárejeleri, ata–analarınıń qarım–qatnas mádeniyatlari hám basqalar kiredi.

Shańaraqlıq tárbiyalıq quramalılıǵı jáne sonda, hár bir shańaraq ózine tán bir álem, jámiyettiń ózine tán kishi uyimi bolıp, tárbiya isinde ózine tán ózgesheliklerin kórsetedi. Áne sonıń ushın hám shańaraqlıq tárbiyanıń forma hám metodikaların ulıwmalastırıw hám oǵan biran–bir usınıslar beriw qolaysız hám qıyın.

Ata–analar qanshelli ruwxıy bay, isenimli hám joqarı maǵlıwmatqa iye bolsa, usı dárejede rawajlanǵan metodika arqalı óz perzentlerin tárbiyalaydı. Olar tek másłáhát beriw, maqullaw, sıylıqlaw, jazalaw, sáwbet hám gúrriń, pikir almasıw menen ǵana emes, bálki shaxsiy úlgeri, balaları menen birgelikte islew, olardı miynet xızmetine tartiw arqalı hám tárbiyalaydı. Balalar xızmetinde qatnasıw olarǵa tárbiyalıq tásir kórsetiwdiń eń nátiyjeli usılı. Eger balalar ata–analarınıń shınıǵıwlarına júdá qızıǵıw menen múnásibette bolsa, olar ortasında doslıq múnásibetler payda boladı.

Balalar ata–analarınan áke hám apalarınan óz–ara múnásibet miyzanların úyrenip, ne jaqsı ne jaman, ne paydalı hám ne ziyanlı ekenligin bilip aladı, olar haqqında anıq túsiniqlerge iye

boladı. Bunnan tısqari, shańaraq tájiriybeli hám kásibi tárepinen túrlishe jastağı kisilerdi birlestirip turadı. Shańaraq aǵzalarınıń turmıs hám turmısılıq tájiriybeleri, mádeniy dárejeleri qanshelli bay bolsa, olar balalar menen usı dárejede jaqsı sóylesiwde bola aladı, balaların qızıǵıwların óstire aladı.

Ósmirlik 10-11 óspirimdan 14-15 jasqa shekemgi bolǵan dáwirdi óz ishine aladı. Ákisine oqıwshılarda óspirimlik jasına ótiw, ásirese 5-klaslardan baslanadı. «Endi óspirim bala emes, biraq úlken hám emes» usı óspirimlik dáwirdiń zárúr xarakterin bildiredi. Bul jasta óspirim rawajlanıwına keskin ózgerisler payda bola baslaydı. Bul ózgerisler fiziologik hám psixologiyalıq ózgerisler. Fiziologik ózgeris jınısıy jetilisiwlerdin baslanıwı hám onıń menen baylanıslı denedegi barlıq agzalardin bekkem rawajlanıwı hám o'siwi, kletka hám orgánizimli dúzilisleri qaytadan qalıplese baslaydı.

Organizmdedi ózgerisler tikkeley óspirim endokrin sistemasınıń ózgerisleri menen baylanıslı. Bul dáwirde ishki sekretsia bezlerinen biri gipofiz bezinin' funktsiyasi aktivlesedi.

Onıń xızmeti organizm toqımalarınıń ósiwi hám zárúr ishki sekretsia bezlerinin islewin ku'sheytedi.

Natıyjede boyı ósiwi tezlesedi, jınısıy erjetkenlik (jınısıy orgánlardıń rawajlanıwı, ekilemshi jınısıy bezlerdin payda bolıwı) a'melge asadı. Óspirimler ózlerin úlkenlerdey tutıwǵa háreket etedi.

Olar ózlerinin joybarın qábilet hám imkaniyatların belgili dárejede dosları hám muǵallımlarına kórsetiwge umtıladı. Bul ha'diyse a'piwayı baqlaw jolı menen hám an'sat dep kóriw múmkin, óspirimlik jasına mas bolǵan psixologiyalıq ózgesheliklerdi úyrene turıp, óspirimler shaxsınıń qalıplesip, rawajlanıp kamalatqa erisiw jolların hám oǵan tásir etetugin hám social faktordin' tikkeley tásinin túsiniw múmkin.

Bul dáwirde óspirim baxıtlı balalıq penen xoshlasadı, biraq úlkenler ómirinde házirshe óz ornın taba almaǵan jaǵday boladı. Óspirin dáwiri «ótiw dáwiri» «Krizis dáwir» «qıyın dáwir» sıyaqlı atlardı alǵan psixologiyalıq kórinisleri menen xarakterlenedi sebebi, bul jastağı óspirimlerdin is háreketinde jańa sharayatlar óz ornın taba almaǵanınan psixikalıq portlaw túrleri hám ku'zetiledi. Óz dáwirinde L.S.Vigotskiy bunday jaǵdayda «psixikalıq rawajlanıwdaǵı krizis»-dep ataǵan.

Bul dáwirde óspirimniń biliwge bolǵan qızıǵıwshılıǵı asadı. Bul barısta ózlestirilgen social qarım qatnaslar óz ózinen oyınıń jańa imkaniyatların jaratadı 11-15 jastan baslap óspirim endi teren pikirlep háreket qıla baslaydı. Óspirim bul jasta júdá úlken sıyaqlı ken qamrawlı etiwge úyrete baslaydı. Óspirim oyınıń ameliy dárejege qansheli tez kóterile alıwı, oqıw materalların tez hám tereń iyelewı onıń intellekti hám rawajlanıwın belgilep beredi. Óspirimlik dáwir joqarı dárejedege intellektual xızmeti menen parıqlanadı. Bul xızmet júdá qızıǵıwshılıq hám de a'tıraptaǵılarga óz isbilermenligin dawam etiw, sonday-aq olardan joqarı baha alıwdı qálewı menen belgilenedi, óspirimniń úlkenlerge beretugin sorawları mazmunlı, hám usı másele a'tırapında boladı.

Bul jastağı balalar tu'rli oylardı keltire aladı, eliklik pikir ju'ritip, ótkize aladı hám de belgili bir másele boyınsha tereń variantlardı tolıqlap aladı. Óspirim oyları kóbinese ulıwmalastırıwǵa sebep boladı.

Ámeliy oyınıń dizimine tómendegiler kiredi.

-Isbilermen esap kitapti, júzege kelgen mashqalalardı tez sheshe alıw hám basqalar.

Kórsetilgen barlıq sıpatlar tiyisli bolğan basqalar tag'dirde ğana a'meliy oyı rawajlangan dep esaplaw múmkin.

Bul sıpatlardı bir klasstanaq rawajlandırıw barıw orınlı. Óspirim dáwirinde isbilermenlik sıpatı oqıwshılardıń ózin ózi basqarıwdı jolg'a qoyıw, ulıwma paydalı isbilermen islerin atqarıw arqalı rawajlandırıw múmkin.

Usı jolda oqıwshı atqarıwshı rolde emes, ba'lki basqarıwshı, gárezsiz jol tıńlawshı hám isbilermen qarım-qatnasında ózin qatnasıwshı bolğan tag'dirde ğana rawajlanıw ámelge asıwı múmkin, bul jasta isbilermenlikti rawajlandırıwda kóbirek g'a'rezsizlikti bermewi óspirim oyınıń rawajına jaqsı tásir kórsetedi. Óspirim jastağı balalardı u'nemlilikke rawajlandırıw, aqılı basqa sıpatlarına tiyisli an'sat keshedi, buni kóbirek qızıqtıratuğın nárselerge gárezsiz esap kitap qılıp barıwg'a jollaw arqalı a'melge asırıw múmkin. Óspirimlerde júzege kelgen mashqalalardı tez hám operativ halda sheshiw qánigesin o'siriw bir qansha qıyın keshedi.

Álbette bul balanın' temperamentine hám baylanıslı. Barlıq óspirimlerde hám tez háreket qılıwg'a úyretiw mu'shkil, biraq olardı bir mashqala júzege keliwi biraq olardı artqa shegirmew, tezlik menen sheshiwidin' ulıwma qag'ıydalarına úyretip barıw múmkin. Óspirimlik dáwirde intellektin joqarı dárejede rawajlangan bolıwı qımbatlı hám abroylı esaplanadı. Óspirim shaxsta hám onıń biliwge qızıǵıwshılıǵın da ózgerisler óz ara baylanıslı boladı.

REFERENCES

1. Karimova V. Oilaviy hayot psixologiyasi – Toshkent: Fan, 2006.
2. Karimova V. Oila psixologiyasi. – Toshkent. O'qituvchi, 2007.
3. Nauruzbaeva A., Nurjanova R., Naimova Z., Embergenova A., Tarbiya isleri metodikasi T., 2018
4. Aliy Nazimo. Qizlar tarbiyasi. - Toshkent: «Kamalak», 1994.
5. Usanov Abdulahat. Oilaviy an'analar - axloq va mehnat tarbiya vositasi. - Samarqand: SamDU nashri, 1990.
6. Usanov Abdulahat. Oila pedagogikasi. O'quv qo'llanma. -Samarqand: SamDU nashri, 2005.
7. Usanov Sh. Axmedova Sh. Oilada bola tarbiyasining tarkibiy qismlari. Samarqand: SamDU nashri, 2017. 78 b.